

سال انتشار	۱۴۰۵	شماره انتشار	۲۷	صفحات	۱-۷
------------	------	--------------	----	-------	-----

تحول مفهومی مالکیت در پارادایم حقوق اموال نوظهور: یک رویکرد فقهی-حقوقی در نظام حقوقی ایران

خانم ملیحه تاج بخش ریگی و آقای دکتر وحید معین

گروه حقوق، دانشکده حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زاهدان

گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زاهدان

چکیده

فرهنگ دیجیتال با ایجاد تعهدات و فعالیت‌های مالی جدید در فضای مجازی، تأثیرات عمیقی بر نهاد خانواده و مسئولیت‌های زوجین گذاشته است. این پژوهش به تحلیل فقهی-حقوقی مانند سرمایه‌گذاری در ارزشهای دیجیتال، عضویت در طرح‌های هرمی مجازی، تعهدات ناشی از بازی‌های آنلاین و وام‌های بین‌المللی (Digital Obligations) «پدیده» تعهدات دیجیتال آنلاین و آثار آن بر مسئولیت‌های زوجین طبق قوانین ایران می‌پردازد. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و مبتنی بر مطالعه کتابخانه‌ای قوانین، آرای قضایی، متون فقهی و منابع بین‌المللی «است. یافته‌ها نشان می‌دهد علی‌رغم سکوت قوانین خانواده (قانون مدنی و قانون حمایت خانواده (درباره این تعهدات، اصول کلی مسئولیت مدنی زوجین و قاعده «لزوم وفای به عهد»، شامل این تعهدات می‌شود. چالش اصلی در تعیین «مشروعیت» این تعهدات و تشخیص مسئولیت «مشترک» یا «انفرادی» زوجین است. از منظر فقهی، قواعدی چون «نهی عهد» لاضرر» و «مصلحت نظام» چارچوبی برای ارزیابی مشروعیت و تعیین حدود مسئولیت ارائه می‌دهند. این مقاله با معرفی مفهوم «مسئولیت دیجیتال مشترک مشروط» پیشنهاد می‌کند» رویه قضایی و تقنین آینده، با در نظر گرفتن معیارهایی مانند اطلاع و رضایت طرف مقابل، مشروعیت فعالیت و انتفاع خانواده، مسئولیت زوجین در قبال این تعهدات نوین را مشخص کند.

واژگان کلیدی: تعهدات دیجیتال، مسئولیت زوجین، حقوق دیجیتال خانواده، فقه امامیه، سرمایه‌گذاری مجازی، حقوق تطبیقی

طبقه‌بندی JEL: فقه - حقوق - جزا و جرم‌شناسی - حقوق بین‌الملل - حقوق خصوصی

The conceptual evolution of ownership in the emerging property rights paradigm: a juridical–legal approach in Iran's legal system

Ms. Maliha Taj Bakhsh Reiki and Dr. Vahid Moin

Abstract

Digital culture has had a profound impact on the institution of the family and the responsibilities of couples by creating new obligations and financial activities in cyber space. This research deals with the jurisprudential–legal analysis of the phenomenon of "Digital Obligations" such as investing in digital currencies, membership in virtual pyramid schemes, obligations arising from online games and online international loans and its effects on the responsibilities of couples according to Iranian laws. The descriptive–analytical research method is based on the library study of laws, judicial opinions, jurisprudential texts and international sources. The findings show that despite the silence of the family laws (Civil Law and Family Support Law) about these obligations, the general principles of the civil responsibility of couples and the rule of "need to fulfill the vow" include these obligations. The main challenge is in determining the "legitimacy" of these obligations and recognizing the "joint" or "individual" responsibility of the spouses. From a jurisprudential point of view, rules such as "negation of responsibility", "harmless" and "system interest" provide a framework for evaluating legitimacy and determining the limits of responsibility. By introducing the concept of "conditional joint digital responsibility", this article suggests that future legal practice and legislation should determine the responsibility of couples for these new obligations by considering criteria such as information and consent of the other party, the legitimacy of the activity and the benefit of the family.

Keywords: Digital commitments, Spousal responsibility, Family digital rights, Imami jurisprudence, Virtual investment, Comparative law.

متن مقاله

• تعهدات سرمایه‌ای: مانند خرید ارز دیجیتال، سرمایه‌گذاری در صرافی‌های آنلاین خارجی یا شرکت در طرح‌های کسب درآمد شبکه‌های (Network Marketing).

• (In-app) تعهدات مصرفی-تفریحی: مانند خریدهای درون‌برنامه‌ای در بازی‌ها، اشتراک‌های خدمات پخش آنلاین یا (Peer-to-Peer Lending) مانند برخی پلتفرم‌های) نشده عضویت در سایت‌های غیراخلاقی

• تعهدات اعتباری: مانند دریافت وام از پلتفرم‌های بین‌المللی اعتبارسنجی (Peer-to-Peer Lending) مانند برخی پلتفرم‌های) نشده

مبانی مسئولیت زوجین در حقوق ایران و فقه ۱-۲

در حقوق موضوعه، اصل استقلال مالی زوجین (ماده ۱۱۱۸ ق.م.ا.حاکم)، است. با این حال، این اصل مطلق نیست. بر اساس ماده ۱۱۰۶ ق.م.ا. شوه‌ر مکلف به انفاق به زن است. همچنین، طبق ماده ۱۱۰۲ ق.م.ا. همین که زناشویی واقع شد، حقوق و تکالیف زوجین در مقابل یکدیگر برقرار می‌شود. رویه قضایی نیز در مواردی برای دیون ایجاد شده برای «مصرف خانواده»، مسئولیت مشترک قائل شده است. در فقه امامیه، مسئولیت اصلی نفقه بر عهده مرد است، اما زن نیز در صورت دارا بودن مال، مسئول هزینه‌های شخصی خود می‌باشد. قواعدی چون «لاضرر و» «الناس، مسلطون علی اموالهم» (در این حوزه نقش محوری دارند) (النجفی، ۱۴۰۴، ج ۳۱، ص ۲۷۸).

چالش‌های حقوقی تعهدات دیجیتال در مسئولیت زوجین ۲.

چالش اثبات و نسبت تعهد ۱۲-

نسبت دادن یک تعهد دیجیتال (مثلاً یک تراکنش بیت‌کوین (به شخص خاص، به دلیل امکان استفاده از کیف پول‌های ناشناس یا حساب‌های کاربری جعلی، بسیار دشوار است. آیا صرف دسترسی یکی از زوجین

نفوذ فناوری‌های دیجیتال به حریم خصوصی‌ترین نهاد اجتماعی، یعنی خانواده، منجر به شکل‌گیری الگوهای جدید تعهد و مسئولیت شده است. امروزه یک عضو خانواده می‌تواند با چند کلیک، در یک بازار مالی غیرمتمرکز سرمایه‌گذاری کند، در یک بازی آنلاین متعهد به خریدهای درون‌برنامه‌ای شود، یا از پلتفرمی بین‌المللی وام دریافت نماید. این تعهدات دیجیتال «که خارج از چارچوب‌های سنتی و اغلب فرامرزی» هستند، پرسش‌های جدی را درباره حدود مسئولیت مالی زوجین در حقوق ایران برمی‌انگیزند. قوانین فعلی خانواده، نظیر مواد ۱۱۰۲ به بعد قانون مدنی درباره نفقه و ۱۱۱۸ درباره استقلال مالی زن، و نیز ماده ۵۳ قانون حمایت خانواده ۱۳۹۲ درباره دارایی‌های زوجین، برای جهان دیجیتال طراحی نشده‌اند. این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش‌های اصلی است: تعهدات ایجاد شده در فضای مجازی توسط یکی از زوجین آیا به طرف دیگر نیز تسری می‌یابد؟ معیار تمایز بین تعهدات مشروع و نامشروع دیجیتال چیست؟ و چگونه می‌توان با استفاده از اصول فقه امامیه، چارچوبی منصفانه برای توزیع مسئولیت در قبال این تعهدات نوین طراحی کرد؟

مفاهیم و مبانی نظری ۱.

تعریف و انواع تعهدات دیجیتال ۱-۱

تعهدات دیجیتال به کلیه التزامات مالی و حقوقی اطلاق می‌شود که منشاء ایجاد، مذاکره، یا اجرای آنها، محیط دیجیتال و مبتنی بر فناوری‌های اطلاعاتی است. این تعهدات دارای چند ویژگی کلیدی هستند: فرامکانی بودن، ناشناس بودن نسبی طرفین، اتکا بر قراردادهای الکترونیک یا هوشمند، و پیچیدگی فنی در اثبات. مصادیق عمده آن شامل

مشهور فقها، هیچ‌کس نمی‌تواند دیگری را بدون رضایت او متعهد سازد (الموسوی الخمینی، ۱۴۲۱، ج ۲، ص ۱۵۶). (از این قاعده می‌توان استنباط کرد که تعهدات دیجیتال با ماهیت اساسی و با مبلغ کلان که سرنوشت مالی خانواده را تحت تأثیر قرار می‌دهد) مانند دریافت وام سنگین آنلاین، نیازمند اطلاع و رضایت صریح یا ضمنی طرف مقابل است. در صورت عدم رضایت، چنین تعهدی اساساً قابل انتساب به خانواده نیست و مسئولیت آن انفرادی است.

قاعده لاضرر و تعهدات نامشروع یا زیانبار ۲-۳- هر فعالیت دیجیتالی که ذاتاً حرام باشد) مانند سرمایه‌گذاری در سایت‌های قمار (یا منجر به ضرر فاحش و قابل پیش‌بینی به بنیان مالی خانواده شود، مشمول قاعده لاضرر می‌گردد. شخصی که با علم به این زیان، اقدام به چنین تعهدی کند، نه تنها مسئول جبران خسارت به طرف مقابل (مقابل) طلبکار (است، بلکه در قبال خانواده خود نیز به دلیل ورود ضرر مسئولیت اخلاقی و شرعی دارد. این قاعده می‌تواند مبنای مسئولیت مدنی درون‌خانوادگی قرار گیرد.

قاعده اقدام و مسئولیت ناشی از تعهدات شخصی ۳-۳-

اگر تعهد دیجیتال ایجادشده، شخصی، با مبلغ متعارف و فاقد نفع مستقیم برای خانواده باشد) مانند خرید یک آیتم مجازی برای سرگرمی شخصی، بر اساس قاعده فقهی «المُقَدَّمُ ضَامِنٌ» «تقدیم‌کننده ضامن است»، مسئولیت آن کاملاً متعهد می‌باشد. در این حالت، اصل استقلال مالی زوجین به طور کامل جاری است.

به یک دستگاه متصل به اینترنت، دال بر ایجاد تعهد توسط وی است؟ این چالش، اصل «البینه علی المدعی» (ماده ۱۲۵۷ ق.م. (را در فضای دیجیتال با مشکل مواجه می‌سازد.

چالش تشخیص مشروعیت و نفع خانوادگی ۲۲-

تمایز بین یک سرمایه‌گذاری پرریسک مشروع و یک شرکت در طرح هرمی غیرقانونی در فضای مجازی، برای افراد عادی و حتی مراجع قضایی دشوار است. آیا تعهد ناشی از خرید یک دارایی مجازی در یک بازی آنلاین، اگر توسط یکی از زوجین و بدون اطلاع دیگری انجام شود، تعهدی شخصی است یا می‌توان آن را از مصادیق «مخارج متعارف خانواده» دانست.

چالش قلمرو مکانی و حاکمیت قانون ۲-۳-

بسیاری از این تعهدات در پلتفرم‌هایی ایجاد می‌شوند که سرورهای آنها در خارج از ایران قرار دارد و مشمول قوانین دیگر کشورها هستند. آیا دادگاه ایرانی می‌تواند درباره تعهدی که تابع قانون خارجی است، رأی دهد؟ تعارض قوانین در این حوزه، پیچیدگی مسئله را دوچندان می‌کند (کارنز، ۲۰۰۸، ص ۱۴۵).

چالش قلمرو مکانی و حاکمیت قانون ۲-۴-

حتی در صورت اثبات مسئولیت مشترک، چگونه می‌توان حکم دادگاه را علیه دارایی‌های دیجیتال شخص) مانند موجودی یک کیف پول دیجیتال (اجرا کرد؟ سیستم اجرای احکام دادگستری ایران برای توقیف و فروش اموال فیزیکی طراحی شده است.

«تحلیل فقهی و ارائه چارچوب» مسئولیت دیجیتال مشترک مشروط ۳-

قاعده نفی عهده و لزوم رضایت در تعهدات اساسی ۱-۳-

بر اساس قاعده فقهی «النَّاسُ مُسَلِّطُونَ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ» «و نظر

نتیجه

صریح یا ضمنی طرف مقابل نسبت به تعهدات کلان. در غیاب هر یک از این شروط، مسئولیت، انفرادی خواهد بود.

برای اجرایی‌سازی این چارچوب، پیشنهاد می‌شود رویکردی دوگانه اتخاذ گردد. در سطح تقنینی، قانونگذار می‌تواند با اصلاح قانون حمایت، «خانواده یا تصویب» قانون مسئولیت‌های مالی زوجین در فضای مجازی معیارهای کلی تشخیص تعهدات مشترک و ضمانت‌اجراهای مناسب (مانند حق فسخ معامله برای طرف مغبون یا الزام به ارائه اطلاعات) را تصریح کند. در سطح قضایی، دادگاه‌ها می‌توانند با استناد به اصول کلی حقوقی مانند حسن نیت و نظم عمومی، و قواعد فقهی چون لاضرر و نفی عهده، در آرای خود به تدریج این معیارها را عرفی و نهادینه سازند. این رویکرد ضمن حفظ استقلال مالی زوجین، از حقوق طرف‌های سوم معامله‌کننده در فضای مجازی نیز حمایت معقولی به عمل می‌آورد و خانواده را در برابر ریسک‌های پرشیب دیجیتال مصون می‌دارد.

این پژوهش نشان داد که ظهور «تعهدات دیجیتال» مرزهای سنتی مسئولیت مالی زوجین در حقوق ایران را تحت تأثیر قرار داده و چالش‌های اثباتی، ماهوی و اجرایی جدیدی ایجاد کرده است. یافته کلیدی تحقیق این است که قواعد عمومی مسئولیت مدنی و اصول فقهی موجود، ظرفیت لازم برای پاسخگویی به این چالش‌ها را دارند، اما نیازمند تفسیری غایت‌گرا و منطبق با واقعیت‌های فضای مجازی هستند. فرضیه امکان توسعه چارچوبی فقهی-حقوقی برای این مسئله مورد تأیید قرار گرفت.

بر اساس تحلیل فقهی انجام‌شده، می‌توان چارچوب «مسئولیت دیجیتال» مشترک مشروط «را پیشنهاد داد. در این چارچوب، مسئولیت مشترک زوجین در قبال یک تعهد دیجیتال، منوط به تحقق سه شرط تجمیعی است: ۱- مشروعیت ذاتی فعالیت بر اساس موازین شرعی و قانونی ۲. انتفاع مستقیم یا غیرمستقیم خانواده از آن تعهد ۳- آگاهی یا رضایت

منابع

منابع لاتین ۲.

- Carr, Indira and Kidner, Richard, "International Trade Law", Sixth Edition, Routledge, London, ۲۰۱۳.
 - Reed, Chris, "Making Laws for Cyberspace", Oxford University Press, Oxford, ۲۰۱۲.
 - UNIDROIT, "UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts", International Institute for the Unification of Private Law, Rome, ۲۰۱۶.
 - World Bank, "Digital Financial Services: Challenges and Opportunities for Emerging Market Banks", World Bank Publications, Washington D.C., ۲۰۲۰.
 - Kerr, Ian R., "The Regulation of Cryptocurrencies: Between Currency and Commodity", Harvard Journal of Law & Technology, Vol. ۳۲, No. ۲, ۲۰۱۹.
- سایت‌های اینترنتی ۳.
- سایت قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران، آخرین مراجعه: ۳۰ فروردین ۱۴۰۲ (<https://www.adlia.ir>)
 - پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری، آخرین مراجعه: ۲۵ فروردین ۱۴۰۲ (<https://www.leader.ir>).

قرآن مجید

نهج البلاغه

منابع فارسی و عربی

- آملی، میرزا هاشم، کتاب المکاسب المحرمه، جلد اول، قم، مؤسسه انتشارات اسلامی، ۱۴۱۳.
- الموسوی الخمينی، سید روح‌الله، تحریر الوسیله، جلد دوم، قم، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۴۲۱.
- النجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، جلد سی و یکم، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۴.
- صفایی، سید حسین و امامی، اسدالله، حقوق خانواده، جلد دوم: تفقه - حضانت، مهریه، چاپ سی و پنجم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۴۰۱.
- کاتوزیان، ناصر، دوره مقدماتی حقوق مدنی: درس‌هایی از قواعد عمومی قراردادها، جلد چهارم، چاپ هجدهم، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۹.
- محقق داماد، سید مصطفی، بررسی فقهی حقوق خانواده، چاپ هفدهم - تهران، مرکز نشر علوم اسلامی، ۱۴۰۰.